

Evžen Neustupný (red.) „*Space in Prehistoric Bohemia*”, Praha 1998, Institut of Archaeology Academy of Sciences of the Czech Republic, ss.176.

Prezentowana książka poświęcona jest jednej z form badań nad przestrzenią w archeologii, a mianowicie poszukiwaniu społecznych, ideologicznych i gospodarczych uwarunkowań struktur przestrzennych. Praca ta składa się z ośmiu rozdziałów, które można pogrupować w trzy podstawowe części. Część pierwsza, obejmująca dwa rozdziały autorstwa Evžena Neustupného, to prezentacja modelu teoretycznego studiów nad przestrzenią w archeologii. Część druga, złożona z dwóch rozdziałów napisanych przez Evžena Neustupného i Martina Kunę, przedstawia główne metody poszukiwania struktur w krajobrazie pradziejowym. Część trzecia, na którą składają się rozdziały autorstwa Evžena Neustupného, Natalie Venclovej, Martina Kuny i Dagmar Dreslerovej, obejmuje aplikację przedstawionej teorii i metod w praktyce badawczej, w oparciu o przeprowadzone przez autorów projekty badawcze w regionach: Lodenice i Říčany. Ponieważ publikacja ta zasadniczo prezentuje nową, na gruncie archeologii polskiej mało znaną problematykę, dlatego widzę potrzebę szerszego zaprezentowania i przybliżenia polskiemu czytelnikowi głównych idei i koncepcji w niej zawartych.

Archeologia krajobrazu (*landscape archaeology*), do której się odnosi recenzowana praca, traktowana jest przez autorów jako poddyscyplina archeologii. Archeologiczne badania nad przestrzenią mają już dość długą tradycję w archeologii zachodnioeuropejskiej. Standardowe, najbardziej typowe podejście do tego problemu w obrębie „Nowej Archeologii” koncentruje się na takich czynnikach środowiska jak: rzeźba, klimat, gleby, woda, sezonowa dostępność eksploatowanych surowców. Czynniki te wiązano następnie z demografią, technologiami, systemami wypasu, terytorialnością, kontrolą nad sieciami wymiany, formami organizacji społecznej, które ułatwiały eksploatację środowiska ¹. W

¹ D. Clarke (red.), *Models in Archaeology*, London 1972; I.Hodder, C.Orton, *Spatial Analysis in Archaeology*, Cambridge 1976.

badaniach w tej perspektywie pojęcie „przestrzeni” (space), czy też krajobrazu (landscape) traktowane jest jako niezależne od czynników i działań ludzkich. „Nowa Archeologia” traktowała „przestrzeń” jako wymiar abstrakcyjny, niezależny od działań ludzkich w nim zachodzących ². Istotna zmiana w postrzeganiu „przestrzeni” zaszła w archeologii zachodnioeuropejskiej wraz z rozwojem archeologii postprocesualnej i poststrukturalnej. Kluczowym problemem badawczym w ich ramach stał się sposób w jaki ludzie doświadczają i rozumieją otaczający ich świat. W badaniach tych zakłada się, że znaczenie przestrzeni jest głęboko zakorzenione w świadomości społecznej ludzi żyjących w jej obrębie ³. Sama przestrzeń jest ujmowana jako zbiór relacji pomiędzy rzeczami i poszczególnymi miejscami, przy czym relacje te są efektem działań społecznych. Są one wytwarzane, osiągnane, nie istnieją natomiast autonomicznie, niezależnie od człowieka. Celem pracy było stworzenie modelu teoretycznego pozwalającego analizować przestrzeń zamieszkiwaną przez poszczególne grupy ludzkie w kategoriach struktur i instytucji społecznych.

Praca pod redakcją E. Neustupného nie nawiązuje zbyt wyraźnie do dorobku zachodnioeuropejskiej archeologii krajobrazu. Praca ta wyrasta, co jest szczególnie cenne, ze środkowoeuropejskiej tradycji badań osadniczych, dlatego tworzy nową jakość, zarówno w ramach archeologii środkowoeuropejskiej, jak i może stanowić interesującą ofertę dla archeologii zachodnioeuropejskiej.

Autorzy rozróżniają dwa rodzaje informacji: informacje przestrzenne, wynikające z konfiguracji pozostałości w układach przestrzennych oraz informacje formalne, dotyczące samych artefaktów (for-

² Ch. Tilley, *A Phenomenology of landscape. Places, Paths and monuments*, Oxford 1994, 9.

³ Ch. Tilley, *A Phenomenology...;* B.Bender (red.), *Landscape: Politics and Perspectives*, Oxford 1993.

my artefaktów). Archeologia tradycyjna, zajęta zasadniczo klasyfikowaniem i typologią artefaktów, skupiała się na formie artefaktów. Zdaniem autorów, dzięki połączeniu informacji przestrzennych z dorobkiem archeologii tradycyjnej można formułować nowe problemy badawcze wynikające z zainteresowania przestrzenią i w odpowiedzi na nie, w oparciu o zastosowanie określonych, zmodyfikowanych metod badawczych, można następnie rozwijać nowe spojrzenie na pradzieje.

Na strukturę pracy *Space in Prehistoric Bohemia* miało wpływ założenie, że każdy znaczący projekt badawczy musi od samego początku opierać się na określonej teorii – modelu teoretycznym. Przyjęta teoria generuje pytania, pozwala określić najbardziej efektywne metody badań, a w konsekwencji również obejmuje rezultaty przeprowadzonych badań. Dla autorów tej pracy badania archeologiczne to niekończący się *dialog* pomiędzy danymi empirycznymi a teorią.

W pierwszej części pracy zarysowany został model teoretyczny badań nad społecznym, ideologicznym i gospodarczym uwarunkowaniem przestrzeni pradziejowej. W skład tej części pracy wchodzi dwa rozdziały zatytułowane: „*Structures and events: the theoretical basis of spatial archaeology*” i „*The transformation of community areas into settlement areas*” autorstwa Evžena Neustupnego. Model teoretyczny opiera się na kilku koncepcjach rozwijanych i wykorzystywanych przez grupę archeologów czeskich od lat 70-tych. Są to: koncepcja *obszaru wspólnoty (community area)*; koncepcja *inności (the concept of otherness)* i koncepcja *wydarzenia oraz struktury*. Obok nich autor przedstawia lub sygnalizuje szereg innych koncepcji, które jednak nie mają większego wpływu na główny wątek pracy.

Koncepcja *obszaru wspólnoty* wywiedziona została z modelu odnoszącego się do funkcjonującej kultury. W modelu tym zakłada się istnienie, współistnienie i wzajemne przenikanie się różnych rodzajów wspólnot, które były podmiotem różnego rodzaju relacji społecznych. Potrzeby pradziejowych wspólnot generowały różne typy aktywności, a działania te przeprowadzane były w obrębie tzw. *obszarów aktywności*, które nie musiały być ani wykluczające się, ani przestrzennie ciągłe. Struktura wszystkich *obszarów aktywności* tworzyła obszar wspólnoty. Jednostką wyższą był związek zachodzący pomiędzy wszystkimi rodzajami wspólnot w określonym regionie.

Obszary aktywności są w archeologii przestrzeni jednostkami analitycznymi, za pomocą których opisać można obszary wspólnot. Obok tych dwóch

pojęć wprowadzone zostało pojęcie trzecie – *obszaru osadniczego*. Pojęcie obszaru wspólnoty stosowane jest w odniesieniu do przeszłej rzeczywistości kulturowej, podczas gdy pojęcie obszaru osadniczego stosowane jest tylko do materialnych pozostałości po przeszłej kulturze. Inaczej mówiąc, poprzez studia nad obszarami osadniczymi można interpretować obszary wspólnot.

Evžen Neustupny, proponując określone rozumienie archeologii krajobrazu, bierze pod uwagę nieco inne aspekty pradziejowych obszarów osadniczych, niż czyniono to do tej pory w archeologii tradycyjnej. Założył on mianowicie, że pojęcie przestrzeni odnosi się do stale zajmowanego terytorium, w którym prawie każde miejsce pełniło określoną rolę. Na terytorium to składają się zarówno warunki środowiska naturalnego, jak i działalność człowieka. Relacje między środowiskiem a człowiekiem przebiegały w dwie strony: z jednej strony człowiek oddziaływał na środowisko, z drugiej strony warunki środowiska wpływały na działania człowieka. Na tak rozumiany krajobraz składa się środowisko przyrodnicze oraz wpasowane w nie wspólnoty społeczno-kulturowe. Dlatego skupia swą uwagę na koncepcji obszaru wspólnoty, w ramach którego człowiek tworzy swój specyficzny świat, strukturuje przestrzeń, którą zamieszkuje. Człowiek wytwarza przestrzeń. Najważniejsze miejsca w tak wytworzonej przestrzeni zajmowały punkty osadnicze. Evžen Neustupny wprowadza tu nowe rozumienie pojęcia stanowisko, zamiast stosowanego do tej pory w archeologii. Jego zdaniem obszary osadnicze odzwierciedlają konkretne relacje społeczne zachodzące w ich obrębie, dlatego nie można sprowadzać badań osadniczych do tworzenia map z zaznaczonymi w postaci punktów głównymi stanowiskami, takimi jak osady, grody, cmentarzyska i do ustalania ich chronologii. Badania osadnicze należy ukierunkować na poszukiwanie struktur, uwzględniając jednocześnie inne typy obszarów aktywności, niekoniecznie pozostawiające po sobie czytelne pozostałości materialne. Do takich typów stanowisk należą: pastwiska, obszary upraw, źródła opału, miejsca wyspecjalizowanej produkcji etc. Traktując obszar wspólnoty jako z jednej strony pewnego rodzaju strukturę przestrzenną, to z drugiej strony można odczytać znaczenia w niej „ukryte” i interpretować je w kategoriach instytucji społecznych, wzajemnych relacji społecznych, zachodzących w obrębie wspólnoty zamieszkującej dany obszar.

Dążąc do wydzielenia obszarów aktywności i obszarów wspólnoty pamiętać należy, że niemożli-

we jest określenie wyraźnych granic danych obszarów, na przykład obszaru osady, gdyż zazwyczaj istnieją grupy lub tylko jednostki, które rozmieszczone są nieregularnie, w różnych odległościach od centrum osadniczego.

Z koncepcją *obszaru wspólnoty* ściśle związana jest koncepcja *inności*. Stabilizacja obszaru wspólnoty zapewniona jest przez relacje społeczne działające w obrębie danej wspólnoty ludzkiej, jednak obok nich istnieją inne relacje łączące daną wspólnotę z innymi, „obcymi” wspólnotami. Najczęściej są to relacje o charakterze gospodarczym, związane chociażby z wymianą surowców do wyrobu narzędzi, broni, ozdób. Relacje w obrębie i pomiędzy wspólnotami przebiegają na kilku poziomach, są to najogólniej: wspomniane wyżej relacje gospodarcze wyrażane przez wymianę czy to produkowanych dóbr, czy pracy; relacje społeczne takie jak małżeństwo, wojny etc. prowadzące do powstania związków społecznych; a także relacje rytualne. Relacje powyższego rodzaju łączą dwie lub kilka wspólnot, które różnią się od siebie, lecz nie są całkowicie sobie obce. W związku z tymi relacjami E. Neustupny sformułował znaczenie pojęcia *inność*, jako niezbędnego w próbach rekonstrukcji postrzegania przeszłego świata. Zdaniem autora świat postrzegano jako złożony z trzech poziomów: świata wspólnoty, świata obcego i świata *inności*. Świat wspólnoty tworzyli członkowie tej wspólnoty, artefakty, instytucje, symbolika podzielane przez wspólnotę oraz obszar wspólnoty, na który składały się obszary aktywności. *Świat obcy* to terytorium nieznanne, zamieszkałe przez obce istoty, z którymi dana wspólnota nie ma żadnych kontaktów. *Świat inności* natomiast to obszar przejściowy pomiędzy powyższymi poziomami, są to grupy ludzkie nie należące do danej wspólnoty, które jednak dzielą z nią podobne artefakty, symbole, żyją w częściowo zrozumiałej dla danej grupy ludzi kulturze. Ze światem *inności* istnieją regularne kontakty, które pozwalają łączyć sąsiadujące ze sobą wspólnoty w jednostkę wyższą – w społeczeństwo pradziejowe.

Koncepcja *inności* pozwoliła E. Neustupnemu przeformułować również rozumienie pojęcia *wojna*, tak że można potraktować to zjawisko jako jedną z głównych form relacji ze światem *inności*. Wojna w tej perspektywie jawi się przede wszystkim jako polegająca na poszukiwaniu sojuszników wśród wspólnot o podobnych cechach kulturowych, a wyjątkowo tylko jako reakcja antagonistyczna wobec wspólnot całkowicie obcych.

Kolejnymi kategoriami analitycznymi w modelu E. Neustupnego są: *wydarzenie* i *struktura archeologiczna*. Są one niezbędne dla zrozumienia faktów społecznych zachodzących w przeszłości. Wydarzenie, to zdaniem autora każda zmiana w jednostkowych elementach zewnętrznego świata, która powodowała zmianę w warunkach ludzkiej egzystencji. Ponieważ warunki egzystencji ludzkiej są zawsze wielorakie, w tym: gospodarcze, społeczne, ideologiczne, biologiczne, klimatyczne etc., takie też są wydarzenia. Dodatkowo można mówić o wydarzeniach diachronicznych, czyli wydarzeniach charakteryzujących się pewnym czasem trwania, rozciągłością w przestrzeni. Podstawową cechą wydarzeń jest ich jednostkowość. Do podstawowych wydarzeń archeologicznych autor zalicza na przykład wytworzenie i użycie każdego rodzaju artefaktu. Struktura natomiast to sieć wydarzeń. W rzeczywistości nie ma dwóch wydarzeń identycznych, tak jak człowiek nie jest w stanie wyprodukować dwóch identycznych artefaktów. Tylko akceptowane społecznie normy zapewniają stabilność porządku społecznego, pozwalając określać poszczególne wydarzenia – te normy to właśnie struktury. Autorzy wyróżniają kilka rodzajów struktur, jak na przykład struktury poznawcze (*cognitive structures*); synchroniczne, diachroniczne. Struktury poznawcze to struktury istniejące i stworzone tylko i wyłącznie jako rezultat działań ludzkich umysłów, w wyniku rozpoznania przez człowieka pewnych zjawisk, wydarzeń zachodzących w świecie go otaczającym, uporządkowania ich i dostrzeżenia w ich obrębie pewnych regularności. Struktury synchroniczne, zdaniem autorów, są do pewnego stopnia abstrakcją, gdyż w świecie nie ma niczego, co nie ulegałoby ruchowi i zmianie, jednak struktury synchroniczne nie akcentują kategorii czasu, w zamian za kategorię współwystępowania, zachodzenia wydarzeń w tym samym momencie. Struktury diachroniczne, w których ważna jest kategoria czasu, opisywane są niekiedy jako procesy. Przykładem może być proces ewolucji. Każda struktura diachroniczna powinna charakteryzować się początkiem, przyczynami zaistnienia, fazami rozwoju. Struktury można dostrzegać poza pewnymi regułami zachowań, porządkiem społecznym. W tej perspektywie, przedmiotem badań archeologii krajobrazu w ujęciu czeskiej archeologii stają się struktury definiowane przez ich cel – tzw. obszary aktywności, czy też obszary wspólnot. Każda taka struktura charakteryzuje się określonym czasem trwania i przestrzenią.

W archeologii polskiej podobne idee w odniesieniu do badań osadniczych wysunął już w 1985 roku J. Żak ⁴, zaś w 1997 roku powtórzył je Z. Kobyliński ⁵. W pracach tych postulowano, aby osadnictwo traktować nie jako izolowany system stanowiący cel sam w sobie, lecz jako system współdziałający dynamicznie z systemem społeczno-politycznym, społeczno-ekonomicznym, ideologicznym oraz ekosystemem. W ten sposób w osadnictwie można by poszukiwać odzwierciedlenia tychże systemów. Założenia te, mimo że obecne w praktyce badawczej archeologii tradycyjnej nie znalazły zastosowania praktycznego.

W swym modelu teoretycznym E. Neustupny zajmuje się również transformacjami (ilościowymi i jakościowymi), które zachodzą na drodze łączącej przeszłą rzeczywistość kulturową z kulturą materialną odkrywaną przez archeologów. Zarysowana teoria transformacji nie różni się zasadniczo od znanego w archeologii polskiej modelu przekształceń przedstawionego przez P. Urbańczyka ⁶, jednak E. Neustupny zwraca szczególną uwagę na transformację, którą nazywa „rozbiciem” (*dismemberment*), a tłumaczy ją jako transformację złożonych artefaktów, czy też większych całości złożonych z artefaktów, na poszczególne części pozostające wobec siebie w układzie hierarchicznym. Stanowi to w przybliżeniu odpowiednik transformacji chronologicznej w ujęciu P. Urbańczyka ⁷.

Zjawisko „rozbicia” E. Neustupny przeciwstawia zjawisku „fragmentacji”. „Fragmentacja” jego zdaniem, odnosi się tylko i wyłącznie do poszczególnych artefaktów, które rozpadają się na części nie posiadające żadnych własnych funkcji. Doskonałym przykładem fragmentacji jest rozbicie naczynia ceramicznego na kawałki. Pozbawione sensu jest zarówno dodanie nowych fragmentów do uzyskanego zbioru pozostałości, jak i zastąpienie niektórych starych części nowymi.

„Rozbicie” zachodzi w nieco innych warunkach. Odnosi się tylko i wyłącznie do artefaktów złożonych z części posiadających własne funkcje, lub też

do większych całości złożonych z wielu artefaktów. Każda taka część składowa, mająca swoją funkcję, może być w każdej chwili zastąpiona nową częścią lub też całkowicie wyłączona z użytkowania poprzez porzucenie. Przykładem tego typu zbiorów artefaktów może być: chata, obszar aktywności, czy też obszar wspólnoty. Każdy z tych zbiorów artefaktów ulega zmianie poprzez redukcję poszczególnych części składowych, dodanie nowych elementów lub modyfikację starych. Wszelkie zmiany związane z „rozbiciem” danego zbioru artefaktów zachodzą na styku kultury żywej i kultury martwej (archeologicznej).

W wymiarze praktycznym, zdaniem E. Neustupnego, zjawisko „rozbicia” jest szczególnie istotne dla zrozumienia dynamiki obszarów wykorzystywanych przez wspólnoty. Ta forma transformacji pozwala uświadomić sobie przede wszystkim nieadekwatność i brak precyzji faz chronologicznych, którymi operują archeolodzy. Przy tradycyjnych podziałach chronologicznych nie można dostrzec kumulacji wynikającej z rozbicia złożonego zbioru artefaktów. A ta kumulacja odpowiedzialna jest właśnie za powstanie przestrzennych skupisk archeologicznych, które traktuje się jako stanowiska w tradycyjnym sensie tego słowa.

Oprócz skupisk artefaktów, inne artefakty rozmieszczone są mniej lub bardziej regularnie w przestrzeni zamieszkałej przez człowieka. Archeologia przestrzeni wymaga zatem rozwinięcia takich metod badawczych, które pozwalają nie tylko na wyróżnienie skupisk artefaktów („stanowisk”), ale i uwzględniają ich dystrybucję w przestrzeni uznanej za obszar osadniczy. Tym metodom badawczym poświęcone są dwa kolejne rozdziały pracy pod redakcją E. Neustupnego.

Część metodologiczną stanowi rozdział napisany przez E. Neustupnego „*The Search for events and structures in prehistoric landscapes*” oraz Martina Kunę „*Method of survey in landscape studies*”. Za najbardziej efektywną metodę analizy (a nie tylko lokalizacji stanowisk) uznano badania powierzchniowe. Celem ich, obok określania położenia skupisk artefaktów i ich chronologii, jest przede wszystkim dokonanie obserwacji dotyczących zmian gęstości artefaktów w przestrzeni. Zmiany gęstości artefaktów w przestrzeni odzwierciedlają zdaniem autorów proces wykorzystania obszaru. Proponowana metoda badań powierzchniowych jako rodzaj analizy, a nie rekonesansu poprzedzającego badania wykopaliskowe, różni się zatem pod pewnymi względami od metody tej znanej z archeologii tradycyjnej. Składa się ona z kilku etapów. Jej pierwszym etapem jest podzielenie badanego obszaru na mniejsze, prze-

⁴ J. Żak, *Uwagi metodologiczne nad problemem osadnictwa*, „*Studia Metodologiczne*” 1985, t.24, 77-89.

⁵ Z. Kobyliński 1987, *The settlement structure and the settlement process: the identification of the continuity and change in a socio-cultural system in time*; „*Archaeologia Polona*” 1987, t.25/26, 121-122.

⁶ P. Urbańczyk *Formowanie się układów stratyfikacyjnych jako proces źródłoznawczy*; (w:) „*Teoria i praktyka badań archeologicznych*” t. I, W. Hensel, G. Donato, S. Tabaczyński (red.), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1986, 184-302.

⁷ P. Urbańczyk, *Formowanie...*, 203-204

strzenne jednostki, aby uprościć w ten sposób opis i klasyfikację danych. Jednostkami tymi są poligony różnej wielkości, w obrębie których wydziela się z kolei kwadraty o boku 100 metrów. Badania powierzchniowe prowadzono pasami naniesionymi na mapę tak, że każdy przebadany powierzchniowo pionowy jej pas złożony z kwadratów 100 m na 100 m sąsiedował z takim samym pasem nie przebadanym. W obrębie poszczególnych poligonów badania powierzchniowe prowadzono zawsze ze strony południowej na północną. Pozwoliło to uzyskać zrównoważony obraz większego obszaru, przestrzenny układ elementów składowych obszaru osadniczego, który służył jako podstawa dalszej interpretacji obszarów aktywności i obszarów wspólnot.

Po raz pierwszy metodę tę opracowano i wykorzystano w latach 1991-1995 w projekcie czesko-brytyjskim „*Ancient Landscape Reconstruction in North Bohemia*”. Następnie metodę tę wykorzystywano w kilku projektach badawczych, które szerzej omówione są w trzeciej części pracy pod redakcją E. Neustupnego.

W części trzeciej, z zamierzenia będącej częścią praktyczną, omówiono rezultaty trzech projektów badawczych, realizowanych w latach 90-tych przez archeologów czeskich. Część ta składa się z rozdziałów autorstwa: E. Neustupnego i N. Venclovej – „*The Loděnice Region in prehistoric times*”; M. Kuny – „*The Memory of Landscape*” oraz Dagmar Dreslerovej – „*The Říčany area: field walking and GIS in the study of settlement history*”.

W pierwszym rozdziale tej części autorzy przedstawili projekt badawczy dotyczący basenu dwóch małych strumieni: Lodenice i Batovský. Łącznie obszar ten wynosił 45 km kw. i był znany przede wszystkim jako obszar działalności produkcyjnej w okresie lateńskim – wytwarzano tu ozdoby z spropelitu oraz żelazne narzędzia i broń. Wschodnie spropelitu znajdowały się w północnej części badanego obszaru.

Przeprowadzone badania powierzchniowe pozwoliły stworzyć mapy gęstości artefaktów w obrębie poszczególnych, wyróżnionych poligonów. Dane te posłużyły jako podstawa analiz statystycznych: korelacji i analizy czynnikowej. Mapy opracowano w programie GIS. W modelu teoretycznym wyróżniono trzy typy dystrybucji artefaktów: typ A – dystrybucja charakteryzuje się regularnym rozprzestrzenieniem artefaktów na dużym obszarze; typ B – dystrybucja jest scentralizowana, istnieje tylko jedno skupisko centralne artefaktów, od którego gęstość artefaktów stopniowo zmniejsza się wraz ze wzrostem odległości; typ C – występuje ogranicze-

nie dystrybucji artefaktów przez naturalne bariery, takie jak strome zbocza, lub inne czynniki, będące rezultatem działalności człowieka, np. fortyfikacje.

W praktyce stworzono mapy dystrybucji artefaktów pochodzących z różnych epok: neolitu, brązu, żelaza. Porównując je ze sobą stwierdzono, że nie ma większych zmian w występowaniu skupisk artefaktów z poszczególnych epok. Dane te, np. poszczególne typy, jak: ceramika, półwytwory z spropelitu, żużel etc. stały się podstawowymi czynnikami w przeprowadzanych dalej statystycznych analizach korelacji. W rezultacie zwrócono uwagę na poligony, w których: zgrupowana była ceramika pradziejowa; zgrupowane były wszystkie artefakty od epoki neolitu po epokę brązu i możliwe stało się wyróżnienie kilku wyraźnych skupisk; zgrupowana była ceramika lateńska i rzymska; zgrupowana była ceramika wczesno- i późnośredniowieczna.

Ten typ analizy pozwolił uchwycić regularności w przestrzennym rozmieszczeniu różnych typów artefaktów pochodzących z różnych epok, dając w rezultacie przekonanie, iż chronologicznie bliskie sobie grupy ludzkie zasiedlają te same lub sąsiadujące w przestrzeni obszary. W odniesieniu do okresu lateńskiego wydzielono wyraźne skupiska artefaktów: ceramiki uznanej za pozostałość po obszarach rezydencjonalnych; skupiska żużlu uznanego za pozostałość po obszarze wytwórczości metalurgicznej; skupiska brył spropelitu i półwytworów wykonanych z tego surowca związanych z pozyskiwaniem spropelitu i jego dalszą dystrybucją; skupiska ceramiki i odpadków po produkcji ozdób z spropelitu oraz samych ozdób związanych z obszarami rezydencjonalnymi, w obrębie których wytwarzano te ozdoby. W rezultacie autorzy stworzyli model obszaru wspólnoty z okresu lateńskiego, w którym obszary produkcyjne nie sąsiadowały bezpośrednio z obszarami mieszkalnymi.

Podobna metoda stała się podstawą projektu przedstawionego w drugim rozdziale trzeciej części przez M. Kunę. Celem tego rozdziału była analiza długotrwałych diachronicznych relacji: ciągłości i / lub nieciągłości w przeszłym krajobrazie kulturowym. Obszarem studiów była tym razem dolina rzeki Łaby wokół miasta Všetaty, mająca około 35 km kw. powierzchni. Obszar ten zamieszkiwany był od okresu neolitu.

Większość zebranych w badaniach powierzchniowych danych stanowiła ceramika pochodząca z różnych okresów, uznana za związaną z tzw. obszarami mieszkalnymi. Autor założył przy tym, że całkowita ilość ceramiki pradziejowej w jednostce analizy (kwadracie 100m. x 100m.) związana jest z in-

tensywnością działalności w długoczasowej perspektywie, zatem obserwowane skupiska charakteryzujące się wysoką gęstością ceramiki można postrzegać jako miejsca o stabilnym zasiedleniu.

Zebrane dane stały się podstawą analiz statystycznych. Stwierdzono nieprzypadkowy związek pomiędzy zasiedleniem datowanym na epokę brązu i epokę żelaza; pozostałe kategorie znalezisk były odrębne. Przedmiotem badań uczyniono również zależność pomiędzy rozmieszczeniem artefaktów pochodzących z poszczególnych epok od czynników naturalnych, takich jak: woda, gleby, klimat. Okazało się, że nie zawsze czynniki środowiskowe były czynnikami dominującymi w wyborze miejsca osady. W rezultacie autor proponuje model stabilnego obszaru wspólnoty jako stale utrzymywanego przez członków wspólnoty krajobrazu kulturowego, wyrażanego w powtarzających się decyzjach podejmowanych w poszczególnych fazach rozwoju osadnictwa. Struktura przestrzeni, w której zamieszkiwała wspólnota była zatem stworzona przez decyzje przodków członków danej wspólnoty i ściśle związana z subiektywnymi (symbolicznymi, mentalnymi) czynnikami.

W ostatnim rozdziale części trzeciej Dagmar

Dreslerová bierze pod uwagę obszar na południowy-wschód od Pragi. Podstawy i metody analizy są podobne jak w poprzednich dwóch rozdziałach. W rezultacie przeprowadzonych analiz autorka stworzyła model obszaru wspólnoty złożony z różnych obszarów działalności, w którym, w odróżnieniu od regionu Lodenice, obszary produkcyjne wydają się być położone w bezpośredniej bliskości obszarów mieszkalnych.

Z prezentowaną w omówionej książce problematyką bezpośrednio związane jest pytanie – do jakiego stopnia dane pozyskane w trakcie badań powierzchniowych są reprezentatywne dla reszty niewidocznych artefaktów? Do tej pory badania powierzchniowe traktowane były tylko jako rekonesans przed badaniami wykopaliskowymi. Od odpowiedzi na pytanie o ich reprezentatywność zależy prawomocność proponowanego w książce modelu teoretycznego i jego aplikacji w praktyce badawczej. Niewątpliwie jest to praca, proponująca nowe problemy i nowe rozwiązania, zasługująca na uważne przeczytanie.

Adriana Ciesielska

Adres autora:

Dr Adriana Ciesielska
Instytut Prahistorii UAM
61-809 Poznań
ul. Św. Marcin 78